

भंगलेले स्वप्न

त्यादिवशी दुपारी आम्ही निवांतपणे टी.व्ही. बघत होतो. एक चांगली सीरीयल चालू होती. ती पाहण्यात आम्ही रंगून गेलो होतो. तेवढ्यात दारावरील बेल वाजली. दार उघडून पाहिले तर समोर एक पन्नाशीची प्रौढा उभी होती.

"कोण पाहिजे आपल्याला ?" मी विचारले.

"मी कामासाठी विचारायला आले," ती बाई म्हणाली. बाई घरंदाज दिसत होती. उन्हातून चालत आल्यामुळे तिचा चेहरा लालबुंद आणि घासेघूम झाला होता. बोलताना दम लागला होता. बाई बरीच लांबून आली होती. मी तिला बसायला सांगून थंड पाण्याचा ग्लास दिला. तिने एका दमातच तो ग्लास रिकमा केला. तिच्या चेह-यावर थोडी तरतरी आली. थोडं स्थिरावल्यवर मी तिल विचारलं,

"बाई, तुम्ही कोण ? माझ्याच घरी कसं काय आलात ? कोणी पत्ता दिला तुम्हाला ?"

"तुमच्याकडे बाई स्वयंपाकाला हवी आहे असे मला कळले, म्हणून मी विचारायला आले होते," ती बाई म्हणाली.

"तुम्ही स्वयंपाकाची कामं करणार ?" तिची नाजूक शरीरयष्टी पाहून मी आश्चर्याने विचारले.

"बाईसाहेब, मला कामाची फार गरज आहे. तुम्ही मला नकार देऊ नका," ती अजीजीने म्हणाली.

"आम्ही जैन आहोत. आम्हाला जैन बाईच पाहिजे आहे. आमच्या घरात पुढच्या महिन्यात लग्न आहे. पाहुण्यारावळ्यांची वर्दळ राहील. आल्यागेल्याम्हा स्वयंपाक भरपूर राहील. सोवळ्याचाही स्वयंपाक लागेल. तुम्ही तर अशा दिसता. तुम्हाला एवढे काम झोपेल का ?" मी थोड्याशा शंकित्स्वरात विचारले.

'बाईसाहेब, मीही जैनच आहे. मी सर्व करीन. मला करणं भाग आहे. माझे मालक आजारी आहेत. मला कामाची गरज आहे,' बाई अगतिकतेने म्हणाली.

बाईचे रूप, टापटिपीची राहणी यावरू न बाई घरंदाज वाटत होती. मी पगाराचे ठरवून तिला दुस-या दिवशी कामाला यायला सांगितले.

आमचं एकत्र कुटुंब होतं. आम्ही तिघी जावा, तिघे भाऊ. प्रत्येकाची तीन तीन मुले अशी सर्वच जण प्रेमाने रहात होतो. त्यातच माझ्या थोरल्या जाऊबाईच्या मुलीचे लघ होते. ख्याल चांगले मिळाले होते. मुलगा डॉक्टर, पुण्यासारख्या शहरात चांगली प्रॅक्टीस असलेला, त्यामुळे सर्व जण आनंदात होतो. दुस-या दिवशी बाई आली. मी तिला स्वयंपाक काय करायचा, दिती करायच सर्व समजावून दिले. ती कामाला लागली. तिचे नाव मालती होते, एवढेच तिने सांगितले. आम्ही सर्व तिला मालूमावशी म्हणू लागलो. बाईचे काम अतिशय नीटनीटके आणि स्वच्छ होते. सांड-लवंड, पसारा बिलकूल नव्हता. पदार्थही सर्व चविष्ट आणि मन लावून केलेले होते. सर्वांना जेवण आवडले. मालूमावशी अबोलपणे काम करीत होत्या. मालक आजारी आहेत यापलीकडे त्य घराण्या संबंधी काहीच मोलल्या नाहीत. आम्ही पण तो विषय काढला नाही. आमच्या घड्या रमल्या.

एकेदिवशी त्यांची एक मैत्रीण त्यांची चौकशी करीत आली. मी म्हणाले, "बसा ना, मालूमावशी आत्ताच काम आवरू न गेल्या. आता संध्याकाळी सहालाच येतील. तुम्ही कोण आहात ? मालूमावशीचा तुमचा काय संबंध ?"

"माझे नाव शीला. मालती आणि मी एकाच गावच्या. लहाणपणापासून आम्ही एकत्र शिकलो, खेळलो. लग्नानंतर मी अकोल्याला गेले. आणि मालती तिच्या सासरी गेली. तेव्हाच आमची ताटातूट झाली."

"त्यांना पाहून त्या खानदानी असाव्यात असे वाटले . आम्ही त्यांना जेवायचा किती ही आग्रह केला तरी जेवत नाहीत. घरी कोण आहे ? काय करतात ? काहीच सांगत नाहीत. त्यांची इच्छा दिसत नाही, त्यामुळे आम्हीही काही विचारण्याच्या भानगडीत पडलो नाही."

"तिच्या दुर्देवाची कहाणी काय सांगणार ती ? मालती एका सुसंस्कारी जैन घराण्यातील मुलगी. तिचे आईवडील अदिशय धार्मिक. त्यांचेच उत्तम संस्काराचे लेणे तिला मिळाल्यामुळे ती हे सर्व दुःख हसत हसत सहन करते आहे. मालतीचे वडील ब-यापैकी नोकरीवर होते. मालती आणि तिचा भाऊ ही दोनच बहीण भावंडे. मालतीचे बालपण सुखात गेले. सासरही सुखवस्तूच होते. नवरा चित्रकार, कलानिकेत्तनमध्ये सर्विसला होता. मिळकत चांगली होती. मालती आनंदात होती. पण कलाकार लहरी असतात. आपल्या कलेचा त्यांना अहंकार असतो. कोणी वाकडे बोलले तर त्यांना अपमान वाटतो. मुकुंदाचा स्वभावही तसाच होता. त्याच्या स्वभावात

तडाजोड मुळीच नव्हती. त्यामुळे तो दोन तीन वर्षांच्या वर कोठेच टिकू शकला नाही. अनेक गावे त्याने बदलली. अनुदानित, विना अनुदानित आर्ट स्कूलमध्ये त्याने नोक-या केल्या. दोन मुले इ आली मालतीला. त्याला इंजिनियर केले. लग्न करून दिले. सूनही नोकरी करणारी मिळाली. पण तिला सासू-सास-याजवळ राहणे आवडले नाही. तिने नव-याला बदली करवून घ्यायला लावली आणि बदलीच्या गावी निघून गेली. तीही एका ऑफिसमध्ये टायपिस्टची नोकरी करीत होती. एकदा स्कूटरवरू न जात असता, त्याला टाटा सुमोची धडक बसली अन ऑन द स्पॉट तो खलास झाला. नवरा असताना ती सासू-सास-यांना जुमानत नव्हती, नवरा मेल्यानंतर तिने सासरचा संबंधच सोडला. आपल्या एकुलत्या एका मुलाला घेऊन ती तेथेच राहिली. मालतीचा जीव नातवासाठी व्याकुळ होई. एक दोनदा मुकुंद आणि मालती नातवाला भेटायला गेले. पण सुनेच्या वागण्याने त्यांचे मन खडूद्दन झाले. 'असेल तेथे तो सुखी राहो' अशी देवाला प्रार्थना करीत, ते आपल्या गावी परत आले. पुनः नातवाला भेटायला गेले नाही. अशा रीतीने तो संबंध संपला.

मुकुंदच्या अशा स्वाभिमानी, अहंकारी स्वभावामुळे, मोडेन पण वाकणार नाही, या वृत्तीने मालतीचे फार हाल झाले. जवळ पैसा कधीच राहिला नाही. नंबर दोनचा मुलगा मिलिंद. त्याला कर्ज काढून डॉक्टर केले. मिलिंदच्या शिक्षणासाठी कर्ज काढताना मालतीने मुकुंदला खूप विरोध केला. ती म्हणाली,

"अहो, तुमची नोकरी ही अशी अनिश्चित. कधी सुटेल याचा नेम नाही. एवढे मोठे कर्ज आपण कसे फेडणार ?"

"अगं, तो डॉक्टर झाल्यावर खो-याने पैसा मिळवील. कर्ज सहज फेडता येईल," असे म्हणून मुकुंद तिला गप्प बसवी.

मिलिंदचा स्वभाव थोडा स्वार्थी आहे याची तिला जाणीव होती. दोघासाठी मुकुंदाने काही वस्तू, कपडे आणले की, मिलिंद चांगले असेल ते पटकन उचली. एखादी वस्तू मागितली अन् मिळाली नाही की त्रागा करी. 'आमच्या मित्रांचे आईबाप कसे भारी भारी कपडे, खेळणी आणतात. तुम्ही माझ्यासाठी काहीच आणत नाही'. सारखी त्याची कुरकुर असे.

पण मलतीला वाटे मिलिंद अजून लहान आहे. मोठा झाला की आपोआप समजूत येर्इल. त्याला चांगली नोकरी लागल्यावर तो पैसे साठवून चांगले नर्सिंग होम काढील आणि आपले सर्व कष्ट संपतील. सुखाचे दिवस येतील.

जैन संस्कारांनी सुसंस्कृत असल्यामुळे मालतीने कधी दुःखाचा बाऊ केला नाही. किंवा नवरा नोकरीत धरसोड करतो म्हणून त्याला तिने कधी कमी लेखले नाही. नियमित स्वाध्यायाने तिचे मन शांत होते. गरिबी हे दुर्देव नसून आपली कसोटी आहे, हे ती मानत होती. रोजची पूजा-अर्चा-ध्यान, णमोकार मंत्रंचा जप केल्यामुळे तिचे मन प्रसन्न असे, घरचे सांभाळून ती लोकांना कुरऱ्या, पापड, शेवया इ. पदार्थ करून देऊन नव-याच्या नकळत पैसे मिळवीत असे. पाहाता पाहता मिलिंद डॉक्टर झाला. पण आईवडिलाजवळ राहून त्यांना सुखी करण्याचा विचार देखील त्याच्या मनात आला नाही. त्याच्यामुळे तरी चार दिवस सुखाचे जातील असे मालतीला वाटले. पण तेथेही दुर्देव आडवे आले. त्याने लांब गोव्यात नोकरी धरली व तिकडच्याच एका मुलीशी लग्न केले. आईवडिलास्थी संबंधच तोडला.

मुकुंदाने मिलिंदला पत्र पाठवून बोलवून घेतले. दोघेही आली. मालतीने कौतुकाने सुनेला भारी साडी घेतली. नवीन नवीन पदार्थ करून घातले.

"मिलिंद, अरे तुझ्या शिक्षणासाठी मी साठ हजार रुपये लोकांचे कर्ज काढले होते. ते फेडण्याची जबाबदारी तू घे. मी आता थकलो. माझ्याकडून ते फेडणे आता शक्य नाही. तू दर महिन्याला पैसे पाठवले तर कर्ज फिटून जाईल." मुकुंद म्हणाला.

"पण, मिलिंदला शिक्षण दिले, यात रुम्ही त्याच्यावर काही उपकार केले नाहीत. ते तुमचे कर्तव्य होते. तुम्ही काढलेल्या कर्जाची फेड करण्याची जबाबदारी तुमची आहे. आम्ही का घ्यावी ती ?" मिलिंदच्या ऐवजी सूनबाईच बोलली.

"अगं सूनबाई, आमची ऐपत नसताना आम्ही मिलिंदला डॉक्टर केला.
"मालती म्हणाली.

"कोणी सांगितले होते, तुम्हाला कर्ज काढू शिकवायला ? तुमचीच हौस होती, डॉक्टरचे आईबाप म्हणून मिरवण्याची.त्याची झळ आम्हाला का ?" सूनबाई तडकली. बायकोचे हे बोलणे ऐकूनही, आपल्या आईबापाचा ती अपमान करते हे पाहून देखील मिलिंद एक शब्द बोलला नाही. त्याच दिवशी ते आपल्या नोकरीच्या गावी निघून गेले.

मुलांना शिकवण्यात, त्यांना त्यांच्या पायावर उभे करण्यात आपले काय चुकले हेच त्या दोघांच्या लक्षात येईना. मालतीने सर्व दागिने त्यापायी गेले. त्यांना दोन खोल्यांचे घर देखील घेता आले नाही. आज एका लहानशा खोलीत राहतात. त्यात तिचा नवरा आजारी आहे, हे कळल्यामुळे मी तिला भेटायला आले आहे."

मालूमावशीची मैत्रीण चहा घेऊन निघून गेली. पण मालूमावशीची ही हकीकत ऐकून माझे मनमात्र सुन्न झाले. ज्या मुलांना आपण तळ्हातावरच्या फोडाप्रमाणे जपतो, त्यांचे कोड-कौतुक करतो, प्रथेक हट्ट पुरा करण्यासाठीजीवाचे रान करतो, त्या मुलांच्या लेखी आईबापांची हीच किंमत ? कोठे गेले ते प्रेम ! कर्तव्य काय आईबापांनीच करायचे ? मुलांचे काहीच कर्तव्य नाही ?

त्यादिवशी संध्याकाळी मालूमावशी आल्याच नाहीत. दुस-या दिवशी कामावर आल्या तर जागरणाने त्यांचे डोळे लाल भडक झाले होते.

"का हो मावशी ! तुमच्या यजमानांना अजून बरे नाही का ?" मी विचारले.

"रात्री त्यांना खूप त्रास झाला. छाती भरली होती. स्वास घ्यायलाही त्रास होत होता. रात्रभर मी जागीच होते," मालूमावशी म्हणाल्या."अहो तुमच्या मुलाला, भावाला कोणाळा त्री कळवायचे, मदतीला बोलवून घ्यायचे," मी म्हणाले.

"कोण मुलगा आणि कोण भाऊ ? सगळे पैशाचे सोबती. गरिबला कोणी नातलग नसतात," मालूमावशी म्हणाल्या.

"काल तुमची मैत्रीण आली होती. तिने रुमची सर्व हकीकत सांगितली.फार वाईट वाटलेऐकून." मी म्हणाले.

"सर्व नशीबाचे खेळ आहेत बघा. नशिबात जे असेल ते भोगावे लागते. मागच्या जन्मी काही पाप केले असेल, त्याचेच फळ भोगत आहे मी," मालूमावशी म्हणाल्या.

"मावशी, सर्व काही ठीक होईल. रात्रीच्या अंधारानंतर पहाटेचा प्रकाश येतोच ना ! तुम्ही मिलिंदला बोलावून घ्या. मी सांगते त्याला समजावून," मी म्हणाले.

"ताई, तो बायकोच्या ताटाखालचं मांजर आहे. कोणाचंही ऐकत नाही. यांच्या मित्रांनी कमी का समजावले त्याला. उलट तो म्हणतो.'मला जन्माला घाला म्हनून मी काय विनंती केली होती ? त्यांनी जन्म दिला. पालन-पोषण करण. शिकवणं हे त्यांचेच कर्तव्य आहे. लहानपण तर

गरिबीतच गेलं. नेहमीचीच ओढाताण. पपांनी एक नोकरी धड केली नाही. सारखी धरसोड. नोकरीत टिकून राहिले असते तए आमचंही आयुष्य सुखात गेलं असतं आणि त्यांनाही पेन्शन मिळाली असती. कर्जाचा डोंगर त्यांनी उभारला, त्यांनीच ते निस्तरावं. "मालूमावशीनी प्रथमच आपल्या दुःखाला वाचा फोडली होती.

"काय तरी बाई, नवीन पिढीचे एक एक बोलणे ! आपल्या पिढीत आपण आईबापांना, वडील मंडळीना किती मान देत होतो. त्यांचा शब्द झेलत होतो." मी उद्गारले.

"अहो ताई, आजच्या पिढीचा पैसा हाच देव आहे. आईबापांनी डबोलं ठेवलं असेल तर त्यांना थोडी तरी किंमत ! आम्ही थोडाच त्याला दवखाना काढायला पैसा दिला ? त्यामुळे आमचा तो राग राग करतो. त्यात वायको भर घालते, काय दिल तुमच्या आईवडिलांनी ? असं सारखं टोचत असते." मालूमावशी सांगत होत्या.

"पण मावशी, तुम्ही कर्ज काढून त्याला डॉक्टर केले. पायावर उभे केले याचे ऋण त्याने मानलेच पाहिजे ना ?" या वयात तुम्ही स्वयंपाकाची काले करता हे त्याला कलंकित करणारे आहे. एवढी डॉक्टरची आई, दुस-याच्या घरी स्वयंपाकाची कामे करते हे त्याला लाजिरवाण वाटत नाही का ?" मी विचारले.

"अहो ताई, तो आमची ओळख देखील दाखवीत नाही. मोठ्या सुनेने तर नाते तोडले. तो मुगाच गेला तर तिला काय म्हणायचे ? पण हा देखील दुतावला. दोन मुलं, नातवंड, सुना सत्व असून आम्हाला कोणी नाही याचंच वाईट वाटतं." मालूमावशीनी आपली खंत व्यक्त केली.

"मावशी, तुमचे यजमान काही काम का करीत नाहीत ?" मी विचारले. "अहो ताई, काय सांगू तुम्हाला. मोठमोठ्या शाळातून कलानिकेळनसारख्या संस्थातून मानाची नोकरी केल्यामुळे त्यांना हलकी सलकी कामे करायला आवडत नाही. लाज वाटते त्यांना," ती म्हणाली.

"पण तुमच्या एका घराच्या कामाच्या पगारावर घर कसं भागेल ? तुमची तब्येत ही अशी. किती दिवस तुम्ही ही कामं करू शकणार आहात ?" मी म्हणाले.

"जितकेदिवस होईल तितकेदिवस करायचे, पुढचे पुढे." असे म्हणून मालूमावशी आत कामाला निघून गेल्या. माझं मन विषणु झालं. या एकवीसाव्या शतकात वृद्धांना अनाथाचेच जीवन जगावे लागणार का ? नवीन पिढी अशीच पैशाच्या मागे धावत राहून आपल्या आईबापांना विसरणार का ?